

Jan Stachowski

MODELE LOKALIZACJI
ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO I TURYZMU

LES MODÈLES DE LOCALISATION
DE L'AMÉNAGEMENT TOURISTIQUE ET DU TOURISME

Dans l'élaboration on a fait la revue des modèles accessibles de localisation de l'aménagement touristique et du tourisme. On y a omis les modèles de localisation du mouvement touristique que l'auteur avait présentés dans une autre publication.

Le but de ces présentations est de rapprocher la problématique des études théoriques dans les cadres de la géographie du tourisme.

Większość modeli wyjaśniających lokalizację ruchu turystycznego (J. Stachowski 1982) charakteryzuje się stosunkowo nielicznym zespołem czynników — zmiennych objaśniających, wyrażających bezpośrednio cechy tegoż ruchu. Używając terminologii ekonometrycznej można by je zaliczyć do modeli typu popytowego. W modelach tych czynnikiem niejako zewnętrznym w stosunku do czynników objaśniających była odległość — podstawowy atrybut przestrzeni geograficznej. Modele lokalizacyjne ruchu turystycznego w znikomym zakresie uwzględniały bezpośrednio czynniki „podażowe”, w tym wydawałoby się tak ważne dla wyjaśnienia jego lokalizacji, jak czynniki atrakcyjności turystycznej środowiska przyrodniczego oraz zagospodarowania turystycznego. Ich wpływ na zachowania lokalizacyjne ruchu przyjmowano jako tak oczywisty, że go nie artykułowano bądź uwzględniano ich oddziaływanie pośrednie na powyższe zachowania, np. poprzez zmienną cenę dóbr turystycznych¹. Upraszczające założenia dotyczące czynników stro-

¹ Oddziaływanie ceny dóbr turystycznych na zachowanie lokalizacyjne ruchu najlepiej ujmuje tzw. cenowa teoria ruchu turystycznego. Dopatruje się ona w różnicy cen w regionach turystycznych oraz regionach skupisk ludzkich czynnika wyzna-

ny podażowej, oparcie prawie wyłącznie na czynnikach popytowych, prostota i daleko idące podobieństwo budowy do klasycznych modeli lokalizacji są charakterystycznymi cechami modeli lokalizacji ruchu turystycznego.

Teoretyczne studia lokalizacji zagospodarowania turystycznego stanowią stosunkowo słabiej rozwinięty dział geografii turystyki. Wyjątkiem w tym zakresie są studia nad atrakcyjnością i chłonnością środowiska przyrodniczego, rozwijane przez geografów fizycznych. Znacznie większe osiągnięcia w dziedzinie teoretycznych studiów zagospodarowania turystycznego mają inne dyscypliny zajmujące się gospodarką przestrzenną, np. planowanie przestrzenne. Jedną z istotnych przesłanek tłumaczących skromne zainteresowanie problematyką teoretyczną lokalizacji zagospodarowania turystycznego są trudności z jego jednoznacznym zdefiniowaniem. Różnorodność obiektów i urządzeń służących turystom jest tak wielka i zmienna, iż nie sposób ustalić dokładnie zestawu urządzeń i obiektów ściśle turystycznych. Ruch turystyczny korzysta niemal z całej infrastruktury społeczno-kulturalnej i ekonomiczno-technicznej obszarów jego występowania. Oczywiście znaczna część elementów tej infrastruktury z pewnością nie stanowi zagospodarowania turystycznego. Dlatego też, w literaturze turystycznej i geograficznej znajduje powszechne zastosowanie podział na zagospodarowanie turystyczne — związane bezpośrednio z gospodarką turystyczną², służące przede wszystkim turystom oraz zagospodarowanie paraturystyczne, służące również turystom. Jediną znaną autorowi pracą, która podejmuje tę problematykę jest opracowanie japońskiego badacza No. Yokeno (1968). Znacznie częściej przedmiotem zainteresowania były jednostkowe urządzenia lub obiekty turystyczne (np. M. Stalski 1973).

Obiektami, których problematyka lokalizacji wywołała u geografów znaczne zainteresowanie były drugie domy, znane u nas częściej jako dache lub domy letniskowe (m. in. A. Regatz 1970, H. D. Clout 1974, J. Stachowski 1974). Większe zainteresowanie tą kategorią obiektów wynikało prawdopodobnie stąd, że lokalizacje ich są w znacznym stopniu czynnikiem wpływającym na kierunki i siłę ruchu turystycznego i jego kierunki. Zwolennicy tej koncepcji, przyjmując turystotwórczą rolę różnicy utrzymania, pomniejszają turystotwórcze znaczenie środków przeznaczanych przez turystę na wydatek turystyczny. Ponadto cenowa teoria może wyjaśnić szczególny przypadek lokalizacji, nie można jej jednak zastosować dla wyjaśnienia lokalizacji całego ruchu turystycznego. Dalsze uwagi na powyższy temat w pracy J. Gieźgali (1969).

² W literaturze obcej, zwłaszcza zachodnioeuropejskiej i amerykańskiej, urządzenia i obiekty związane z bezpośrednią gospodarką turystyczną są określone mianem przemysłu turystycznego lub przemysłu wakacyjnego, m. in.: R. J. Wolfe (1964), D. Mercer (1970).

mniej stopniu obciążone wymogami ekonomicznej efektywności, aniżeli ma to miejsce w przypadku innych obiektów, np. hoteli. Lokalizacje drugich domów, domów wakacyjnych czy też letniskowych determinuje stosunkowo ograniczony zespół czynników lokalizacyjnych i to w większości o nieekonomicznym charakterze. Nie bez wpływu na wzrost zainteresowania problematyką lokalizacji indywidualnego budownictwa rekreacyjnego były masowość tego zjawiska w wielu krajach oraz współtowarzyszące z tym budownictwem liczne, inne zjawiska o geograficznym charakterze.

Podjęto również próby sformułowania teorii lokalizacji turystyki ujmowanej w szerokim znaczeniu, pojmowanej w sensie bliskim pojęciu turystyki S. Leszczyckiego (1937). Znamienną dla takiego ujęcia jest teoretyczna synteza lokalizacji turystyki P. Deferta (1966). Począwszy od 1968 r., wraz z wprowadzaniem metodologii systemowej w badaniach nad turystyką³, pojawiła się koncepcja terytorialnego systemu rekreacyjnego. Zawiera ona problematykę lokalizacji, którą ujmuje łącznie z innymi zagadnieniami, zgodnie z założeniami ujęcia holistycznego. Znaczące osiągnięcia w jej rozwoju mają geografowie radzieccy skupieni wokół W. S. Preobrażenskigo (1975), oraz polscy m. in. A. S. Kostrowicki (1975) i A. Krzymowska-Kostrowicka (1980).

1. MODEL LOKALIZACJI PRZEMYSŁU TURYSTYCZNEGO NO. YOKENO (1968)

Model lokalizacji przemysłu turystycznego zaprezentowany przez No. Yokeno jest konstrukcją izomorficzną względem modeli lokalizacyjnych L. von Thünera i A. Webera. Punktem wyjścia w ujęciu No. Yokeno jest stwierdzenie o różnicowaniu się ruchu turystycznego w zależności od limitu czasu i środków przeznaczonych na uczestnictwo w turystyce. Różne jego formy, wyrażające zróżnicowane zapotrzebowanie na dobra i usługi turystyczne, kształtują charakterystyczne dla siebie formy konsumpcji turystycznej. Występująca zależność pomiędzy formami ruchu turystycznego a odległością od centrum jego pochodzenia (centrum popytu) ujawnia się koncentrycznym rozmieszczaniem poszczególnych jego form, a jednocześnie form konsumpcji turystycznej wokół centrum, w ramach strefy turystycznej tegoż centrum. Zmienność charakteru i intensywności konsumpcji turystycznej wraz z odle-

³ Bliższe dane na temat metodologii badań systemowych nad rekreacją można znaleźć w zbiorze opracowań *Geografija i Turystyka*, „Woprosy Geografii”, t. 93, Moskwa 1973.

głością od centrum popytu znajduje również wyraz w przestrzennej zmienności wysokości renty gruntowej. Zatem z koncentrycznym rozkładem konsumpcji turystycznej wokół centrum popytu współwystępuje podobny, koncentryczny rozkład przestrzenny turystycznej renty gruntowej. W ten sposób strefa turystyczna wokół pewnego centrum popytu dzieli się na koncentryczne podstrefy o zróżnicowanej przydatności dla lokalizacji urządzeń i obiektów turystycznych, czyli wg No. Yokeno przemysłu turystycznego. Każda z podstref, odznaczająca się określonymi formami ruchu i konsumpcji turystycznej oraz poziomem renty gruntowej, posiada swoiste warunki dla lokalizacji tylko jej właściwego zestawu urządzeń i obiektów turystycznych. Stąd ekonomiczna efektywność zamierzonej inwestycji turystycznej jest zdeterminowana jej lokalizacją wyłącznie w odpowiedniej dla niej strefie.

Ruch turystyczny oprócz tendencji do koncentrycznego rozmieszczenia się wokół centrum popytu wykazuje także tendencję do koncentracji w punktach i rejonach o najwyższej atrakcyjności turystycznej. Koncentracja konsumpcji tylko w niektórych punktach i rejonach potęguje ich atrakcyjność dla lokalizacji przemysłu turystycznego. Stosunkowo szybko pojawiają się w nich korzyści z aglomeracji inwestycji turystycznych i skali tych inwestycji, a ponadto ich atrakcyjność lokalizacyjną mogą wzbogacać czynniki zaliczane do tzw. gospodarki zewnętrznej (ang. *external economy*), innymi słowy paraturystycznej. Proces aglomeracji urządzeń i obiektów turystycznych ma charakter kumulatywny, ale występują w nim liczne czynniki kontrolujące jego postęp, a nawet go hamujące. Należy do nich przede wszystkim czynnik chłonności turystycznej środowiska przyrodniczego, a także liczne czynniki natury społeczno-ekonomicznej i administracyjno-politycznej.

Głównymi centrami popytu turystycznego są duże miasta. Liczne spośród nich są również punktami koncentracji ruchu turystycznego z zewnątrz i stąd przestrzeń miasta jest także rozpatrywana z punktu widzenia lokalizacji przemysłu turystycznego. Lokalizacją urządzeń i obiektów turystycznych w przestrzeni dużego, turystycznie atrakcyjnego miasta rządzą podobne prawa jak przy lokalizacji w przestrzeni wokółmiejskiej, zwłaszcza prawo renty gruntowej.

Każdy ośrodek miejski, stanowiący centrum popytu turystycznego, wytwarza wokół siebie strefę turystyczną, użytkowaną przez ruch turystyczny z tego centrum. Rozmiary tej strefy, charakter i intensywność użytkowania jej turystycznych zasobów są determinowane wielkością popytu turystycznego zlokalizowanego w tym mieście, zależnego od jego wielkości i funkcji społeczno-gospodarczych. Miasta — centra popytu turystycznego z przynależnymi im strefami turystycznymi (dzielącymi się na koncentryczne podstrefy konsumpcji i lokalizacji) dzielą

terytorium ich występowania pomiędzy poszczególne centra. Ich strefy turystyczne konkurują ze sobą, nakładają się na siebie, dzieląc całe terytorium na podobszary o zróżnicowanych warunkach dla lokalizacji przemysłu turystycznego.

W zaprezentowanej w ogólnym ujęciu koncepcji No. Yokeno trudno doszukać się słabych stron. W zasadzie nie wychodzi ona poza założenia, postulaty i twierdzenia podstawowych modeli lokalizacyjnych L. Thünera i A. Webera. Prostota i logika tych modeli jest wielce przekonująca i niekwestionowana, o ile odnoszą się one do zjawisk ujmowanych makroskalowo i świadomie upraszczanych warunków lokalizacji.

Warto w tym miejscu jeszcze nadmienić, iż dla wyjaśnienia lokalizacji zagospodarowania turystycznego, a ściślej rekreacyjnego, próbowano zaadaptować także inną, klasyczną już teorię lokalizacji, mianowicie teorię miejsc centralnych W. Christallera. Stanowiła ona tło analizy wyjaśniającej lokalizację ośrodków rozrywkowo-sportowych (amer. *playground*) w skali obszaru metropolitalnego, dokonanej przez L. S. Mitchell'a (1967, 1968). Badacz ten, studiując rozliczne związki pomiędzy układem lokalizacyjnym tych obiektów a rozmieszczeniem ludności, jej cechami społeczno-ekonomicznymi, wyprowadził szereg uogólnień weryfikowanych w świetle teorii Christallera, które nie stanowią jednak systemu teoretycznego⁴.

2. MODELE LOKALIZACJI INDYWIDUALNEGO BUDOWNICTWA REKREACYJNEGO

Podobnie jak w studiach dotyczących lokalizacji ruchu turystycznego, w badaniach zmierzających do sformułowania teorii lokalizacji indywidualnego budownictwa rekreacyjnego wyróżnić można dwa rodzaje podejść. Pierwsze — makroskalowe, polegające na wyprowadzaniu uogólnień wyjaśniających interpretację układów lokalizacyjnych tych obiektów w kontekście działania nielicznych, ogólnie określonych czynników lokalizacyjnych oraz drugie — mikroskalowe, koncentrujące się na zachowaniu lokalizacyjnym jednostki — indywidualnego inwestora, w mniejszym zaś stopniu na samej lokalizacji.

Typowym, makroskalowym układem przestrzennego rozmieszczenia prywatnego budownictwa rekreacyjnego jest układ stref koncentrycznych wokół ośrodka popytu (aglomeracji miejskiej), składający się

⁴ Ponadto w tym kontekście można wskazać interesujące rozważania R. J. Wolfa (1972).

z centralnego jądra osadnictwa stałego, strefy bliższej z osadnictwem domów rekreacyjnych z przewagą funkcji rekreacji weekendowej i strefy dalszej z przewagą obiektów wykorzystywanych na pobyty dłuższe, np. wakacyjne. Czynnikiem wyróżniającymi strefy są odległość — czas dojazdu i zakładany program pobytu — czas pobytu. Natomiast rozmiar stref jest uzależniony od wielkości popytu w jądrze centralnym i zmienia się wraz z udoskonalaniem środków i urządzeń komunikacyjnych, wzrostem zamożności ludności, jej czasu wolnego poza pracą itd. Niejednorodność obszarów podaży, zarówno w zakresie zagospodarowania komunikacyjnego, jak i przestrzennego rozmieszczenia preferowanych przez tę formę rekreacji komponentów środowiska przyrodniczego, przede wszystkim wód i lasów, modyfikuje generalny układ koncentryczny w sektorowo-koncentryczny, z jądrami koncentracji w różnych punktach całego układu (H. D. Clout 1974).

Podejście mikroskalowe ilustrują rozważania teoretyczno-empiryczne H. Aldskogiusa (1967, 1969), L. W. Tombaugh'a (1970), R. J. Burby'ego (1971), J. Stachowskiego (1979) oraz „teoretyczna refleksja” A. Roberta (1974). Punktem wyjścia w teoretycznych rozważaniach A. Roberta były idee leżące u podstaw teorii lokalizacji L. Thünera, tezy No. Yokeno (1968), natomiast ich efekt końcowy wyraża ujmująca je w sposób formalny następująca formuła:

$$V_d = R_{t_d} + E_d + Q_d + R_{a_d}$$

gdzie:

V_d — ogólny miernik sumy korzyści z lokalizacji w punkcie d ;

R_{t_d} — dochód z tytułu oszczędności na kosztach dostępności do punktu d : $R_{t_d} = k(T - t_d)$, gdzie: k — jednostka miary dochodu z tytułu oszczędności czasu przejazdu do domu rekreacyjnego, T — czas podstawowy, przeznaczony w limicie czasu wolnego na dojazd, t_d — rzeczywisty czas dojazdu do punktu d ;

E_d — dochód z tytułu oszczędności na kosztach budowy (adaptacji) domu rekreacyjnego w punkcie d : $E_d = S - C_d$, gdzie: S — środki przeznaczone na budowę domu, C_d — rzeczywiste koszty budowy domu w punkcie d ;

Q_d — wartość dodatkowego komfortu przy lokalizacji w punkcie d ;

R_{a_d} — renta z tytułu atrakcyjności i zagospodarowania turystycznego punktu d .

Przedstawiona formuła umożliwia wymierną ocenę korzyści z lokalizacji domu rekreacyjnego w danym punkcie. Punkt w przestrzeni,

w którym w stosunku do punktów alternatywnych ogólny miernik korzyści z lokalizacji (V) osiąga wartość najwyższą, wyznacza lokalizację preferowaną. Każda, względnie jednorodna grupa społeczna kieruje się w wyborze lokalizacji swoistymi przesłankami i kryteriami oceny mierników szczegółowych korzyści, dokonuje wyborów lokalizacyjnych w pewnej strefie, która staje się strefą preferowaną przez tę grupę. Ponieważ popyt na domy rekreacyjne zgłaszają różne grupy społeczne, o różnych preferencjach w zakresie lokalizacji tych obiektów, przestrzeń wokół centrum zamieszkania tych grup dzieli się na preferowane przez nie strefy lokalizacji. Zmienność w czasie zarówno preferencji, jak i warunków dla lokalizacji determinuje zmienność przestrzenną preferowanych stref.

Teoretyczne rozważania A. Roberta w przekonujący sposób ilustrują istotę postępowania jednostki, poszukującej lokalizacji dla zamierzonej inwestycji domu rekreacyjnego. Użyteczność zaprezentowanej formuły dla wyjaśnienia danego układu lokalizacyjnego tego budownictwa jest jednak mocno ograniczona. Każdy układ lokalizacyjny jest bowiem sumarycznym rezultatem sukcesywnych wyborów dokonanych w minionym czasie, opartym na zgłaszanych w poszczególnych jego momentach preferencjach lokalizacyjnych i zmieniających się warunkach lokalizacji.

Szwedzki geograf H. Aldskogius (1967, 1969) stwierdza, że przestrzenne rozmieszczenie domów wakacyjnych na pewnym obszarze reprezentuje skumulowany efekt jednostkowych decyzji lokalizacyjnych. Przyjmuje on, że w każdym przypadku podejmujący decyzję o lokalizacji znajduje się pod wpływem unikalnej kombinacji preferencji dotyczących właściwości i położenia miejsca lokalizacji, informacji o alternatywach lokalizacyjnych i środków realizacji zamierzonej inwestycji. W szerokim zbiorze motywów i czynników leżących u podstaw indywidualnych decyzji lokalizacji, występują liczne decyzje losowe, ale można wśród nich wyróżnić również takie, które są brane przez wszystkich decydentów i dla których można określić parametry opisujące ich rolę w zachowaniach lokalizacyjnych.

Każde miejsce lokalizacji z licznego zbioru potencjalnych miejsc jest rozpatrywane z punktu widzenia jego cech stanowiących zasoby dla działalności rekreacyjnej i jego położenia względem innych miejsc, a przede wszystkim względem miejsca stałego zamieszkania. Cechy miejsca (*site*) i położenia (*position*) stanowią o rekreacyjnej użyteczności miejsca. Podejmowanie decyzji o lokalizacji domu wakacyjnego definiuje H. Aldskogiusz jako proces, w którym potencjalne lokalizacje zróżnicowane w zakresie rekreacyjnej użyteczności są porównywane

między sobą i z tych alternatyw ostatecznie zostaje wybrana lokalizacja w miejscu o spodziewanej, najwyższej użyteczności rekreacyjnej. Zbiór wszystkich rozpatrywanych miejsc lokalizacji na danym obszarze jest zawarty w unikalnej dla każdej jednostki mentalnej mapie rekreacyjnej użyteczności tego obszaru. Treść tej mapy kształtuje się w procesie subiektywnej transformacji spostrzeganego obrazu realnego obszaru rekreacji oraz informacji o tym obszarze docierających z różnych źródeł do jednostki. Stopień zgodności mentalnej mapy rekreacyjnej użyteczności obszaru z realnym obszarem rekreacji jest różny u różnych ludzi, jednakże autor zakłada, że w miarę jednorodnych grup społecznych zachodzi daleko idąca zbieżność cech tych map i cech obszaru rekreacji. Wyjaśnienia lokalizacji domów wakacyjnych na danym obszarze można zatem dokonać poprzez identyfikację cech stanowiących o jego rekreacyjnej użyteczności, które to cechy będą tożsame z czynnikami lokalizacyjnymi tego budownictwa. Zidentyfikowane cechy można także przyjąć jako legendę do przeciętnej, mentalnej mapy rekreacyjnej użyteczności obszaru lokalizacji, natomiast wymierna ocena tych cech może dostarczyć parametrów zachowania lokalizacyjnego inwestorów rozpatrywanego budownictwa.

Zarysowana koncepcja H. Aldskogiusa, zbieżne z nią ujęcie J. Stachowskiego (1979), a także założenia analizy R. J. Burby'ego (1971) akcentują pogląd, że identyfikacji czynników lokalizacyjnych indywidualnego budownictwa rekreacyjnego należy dokonywać przede wszystkim wśród czynników rekreacyjnej użyteczności (atrakcyjności) obszarów, czyli wśród czynników podażowych. Próbę identyfikacji czynników wpływających na lokalizację domów wakacyjnych, zawierających się w cechach społeczno-ekonomicznych ich inwestorów (popytu), zademonstrował L. W. Tombaugh (1970). Stosunkowo niska efektywność empirycznych weryfikacji obydwu sposobów podejścia implikuje pogląd, że czynników determinujących tak proces wyboru lokalizacji indywidualnego budownictwa rekreacyjnego, jak i jego efekt przestrzenny należy poszukiwać zarówno we właściwościach obszaru lokalizacji (podaży), jak i cechach osobowości jego inwestorów (popytu). Pogląd ten artykułują modele teoretyczne prezentowanych autorów, natomiast nie znalazł on odbicia w ich ujęciach operacyjnych (iteracyjne modele regresji wielokrotnej).

Przedstawiona prezentacja nie upoważnia do wyciągania zbyt daleko idących wniosków na temat stanu teoretycznych badań lokalizacji omawianego budownictwa. Warto jednak podkreślić interesujące walory ujęć wykorzystujących założenia behawioryzmu geograficznego.

3. MODELE LOKALIZACJI TURYZMU

Jak donoszą J. W a r s z y ń s k a i A. J a c k o w s k i (1978) pojęcie turystyki pojawiło się po raz pierwszy w latach trzydziestych w przedmowie do „Archiv für Fremdenverkehr” (1930—1931), czasopisma wydawanego przez berliński Instytut Badań Turystyki. Zostało ono użyte jako nadrzędne w stosunku do turystyki rozumianej powszechnie jako ruch turystyczny. W 1937 r. S. Leszczycki uściślił pojęcie turystyki, określając go jako „całokształt zagadnień teoretycznych, gospodarczych, geograficznych, statystycznych, prawnych, kulturalnych i społecznych związanych z ruchem turystycznym”. Tak ujęte pojęcie turystyki zawiera pełną syntezę zjawisk czasowo-przestrzennych związanych z szeroko rozumianym ruchem turystycznym. W tym znaczeniu pojęcie to funkcjonuje również obecnie. Studia lokalizacji turystyki (nie tylko zresztą teoretyczne) w znaczeniu już prezentowanym z oczywistych względów są niemożliwe. Ich przedmiotem mogą być te elementy turystyki, które posiadają konkretny wyraz przestrzenny, a więc przede wszystkim zasoby naturalne dla turystyki, zagospodarowanie turystyczne, ruch turystyczny, różne skutki tego ruchu itd., które występując zazwyczaj łącznie kształtują geograficzne wymiary zjawiska turystyki. Przykładami studiów tak rozumianego turystyki mogą być rozważania F. Geiganta (1962) oraz P. Deferta (1966).

Punktem wyjścia w rozważaniach F. Geiganta⁵ jest szczegółowa analiza popytu turystycznego, wychodząca od motywów kreujących turystykę, rozpatrująca zagadnienie celu podróży turystycznej w aspekcie jej kosztu i czasu trwania, wpływ wielkości budżetu turysty na lokalizację i inne czynniki determinujące przestrzenną zmienność lokalizacji popytu turystycznego. Następnie F. Geigant analizował podaż turystyczną oraz czynniki rozwoju turystyki na obszarach. Podstawą podaży turystycznej są wg F. Geiganta obszary turystyczne, przy czym dokonuje on ich rozróżnienia na obszary o walorach powszechnych (licznie występujące) oraz obszary o walorach ściśle zlokalizowanych (np. ze źródłami wód leczniczych), znacznie mniej powszechne i stąd bardziej atrakcyjne, o zdecydowanie większej sile przyciągania turystów aniżeli poprzednie. Obok zasobów podstawowych podaży turystycznej F. Geigant wymienia pochodne, które stanowią elementy zagospodarowania umożliwiające korzystanie z zasobów podstawowych. Wśród czynników rozwoju turystyki na obszarach zwraca on uwagę na znaczenie przychylnego stosunku do turystyki od strony lokalnych władz publicz-

⁵ Mimo usilnych starań nie udało się autorowi dotrzeć do oryginalnej pracy F. Geiganta. Przedstawione uwagi na temat jego koncepcji lokalizacji sformułowano na podstawie krytycznej jej analizy dokonanej przez P. Deferta (1966).

nych, uwarunkowania i rozwój bazy handlowo-usługowej, akcentuje znaczenie zagospodarowania komunikacyjnego obszarów i rozwoju środków transportu pasażerskiego. Analiza tak popytu, jak i podaży turystycznej stanowiła podstawę dla konstrukcji ogólnego schematu przestrzennej lokalizacji turystyki. Ponieważ zdaniem F. Geiganta głównym źródłem turystyki są potrzeby turystyczne ludności wielkich miast, prezentowany przez niego schemat wyjaśnia lokalizację turystyki generowanego z wielkiego miasta.

Popyt turystyczny wielkiego miasta obejmuje w użytkowanie jego peryferia, przekształcając je w peryferia wypoczynkowe. Stanowią one swoistą obręcz okalającą mniej lub bardziej koncentrycznie obszar zabudowy miejskiej. Nierównomierność występowania przyrodniczych zasobów wypoczynkowych i zagospodarowania dla wypoczynku różnicuje peryferia wypoczynkowe miasta na podobszary o różnej intensywności użytkowania przez popyt. Cechą charakterystyczną peryferii wypoczynkowych jest to, że zdecydowanie przeważają w nich pobyty wypoczynkowe krótkotrwałe, weekendowe, determinowane znacznie bardziej kryteriami dostępności i atrakcyjnością zasobów wypoczynkowych podstawowych aniżeli zasobami pochodnymi — wyposażeniem. Peryferia wypoczynkowe stanowią tylko część ogólnej strefy oddziaływania miasta. Na zewnątrz nich występuje wyraźnie różniąca się strefa turystyki, odwiedzana przez przybywających na dłuższe pobyty wypoczynkowe. Są one z reguły bardziej wymagające, a o ich względy zabiegają konkurujące ze sobą miejscowości i przedsiębiorstwa turystyczne. Oddziaływanie czynników podażowych na lokalizację ruchu turystycznego jest w tej strefie o wiele bardziej znaczące aniżeli w poprzedniej. Szczególnie wyraźny wpływ na lokalizację ruchu turystycznego mają obszary o walorach ściśle zlokalizowanych, jak np: rejony z walorami umożliwiającymi uprawianie sportów zimowych, rejony nadmorskie, rejony występowania wód leczniczych i inne. Ogromnie atrakcyjne ich podstawowe zasoby silnie przyciągają ruch turystyczny, który pociąga za sobą lokalizację elementów podażowych pochodnych, tj. zagospodarowania turystycznego.

Koncepcja F. Geiganta stanowi swego rodzaju inwentaryzację podstawowych czynników i ogólnych zależności pomiędzy nimi, kształtujących główne składowe zjawiska turystyki, jednocześnie wyjaśniających w makroskali zmienność jego lokalizacji w przestrzeni geograficznej.

Zbiór teorematów — twierdzeń ogólnych wyjaśniających lokalizację turystyki, sformułowanych przez P. Deferta (1966) stanowi rezultat wieloletnich i wielostronnych jego badań nad lokalizacją kompleksu zjawisk szeroko rozumianej turystyki. Jest on efektem wnikliwych stu-

diów istniejącego w połowie lat sześćdziesiątych dorobku w dziedzinie lokalizacji turystyki, posiadanego przez nauki nią się zajmujące oraz własnych obserwacji lokalizacji turystyki w przestrzeni ekonomicznej i geograficznej. Na zbiór ten składa się 5 twierdzeń ogólnych i 2 dopełniające, które cytujemy w niemal dosłownym tłumaczeniu (P. Defert 1966).

1. W jednorodnej przestrzeni regionalnej ze strefą rynkową⁶ położoną centralnie, punkty krystalizacji turystyki w zależności od różnorodności zasobów lokalizują się w koncentrycznych strefach na peryferiach, zaś znaczenie tych lokalizacji jest odwrotnie proporcjonalne do odległości od strefy rynkowej.

2. W warunkach występowania wielu równorzędnych stref rynkowych, równooddalonych od zasobów turystycznych, powstające lokalizacje będą funkcją ich zasobów początkowych.

3. W warunkach występowania wielu obszarów z zasobami potencjalnymi o tej samej wartości, położonych w równych odległościach od wielu różnorodnych stref rynkowych, znaczenie nowo powstałej lokalizacji w każdym obszarze zasobów zależy od wielkości potencjalnego ruchu turystycznego z każdej strefy rynkowej.

4. W jednorodnej przestrzeni z występującymi równorzędnymi i równooddalonymi strefami rynkowymi znaczenie lokalizacji, powstających na bazie równorzędnych zasobów początkowych, zależy od czynników wyposażenia.

5. W warunkach kompletnej równości: oddalenia, wielkości stref rynkowych, wartości początkowych zasobów turystycznych i wyposażenia rozwój lokalizacji jest współzależny ze znaczeniem uprzednio już posiadanych przez miejscowość.

Twierdzenia dopełniające:

1. W heterogenicznej przestrzeni krajowej przedstawione twierdzenia winny być ważne mnożnikami regionalności, podkreślającymi regionalne zróżnicowanie zmiennych branż pod uwagę.

2. W heterogenicznej przestrzeni ponadkrajowej przedstawione twierdzenia winny być z jednej strony ważne mnożnikami nacjonalności, podkreślającymi zróżnicowanie krajowe zmiennych, z drugiej mnożnikami refrakcji na granicach krajowych.

Prezentowane twierdzenia ujmują podstawowe zależności pomiędzy czterema bardzo ogólnie określonymi czynnikami (zmiennymi), determinującymi i wyjaśniającymi w najbardziej ogólnym znaczeniu lokalizację turystyki, w najszerszym jej rozumieniu. Życzeniem autora

⁶ Strefa rynkowa — tu w znaczeniu obszaru koncentracji stałych siedzib ludności, odpowiednik używanego w innych ujęciach terminu — obszar, centrum popytu.

tego zbioru twierdzeń była jego szeroka, krytyczna dyskusja⁷, która jednakże nie znalazła większego odzwierciedlenia w literaturze zagadnienia. Jest to poniekąd oczywiste, biorąc pod uwagę poziom ogólności pojęć i sposób ujęcia związków.

W ostatnim okresie postulat całościowego ujmowania zjawisk przestrzennych, związanych z szeroko rozumianym ruchem turystycznym, jest realizowany poprzez zastosowanie podejścia systemowego. Objektami badań systemowych w obrębie geografii turystyki (rekreacji) są różnej wielkości i rangi terytorialne systemy rekreacyjne (TSR). Według W. S. Preobrażenskiego (1975) terytorialny system rekreacyjny, to „społeczny, geograficzny system o heterogenicznej strukturze, składający się z wzajemnie powiązanych podsystemów: wypoczynających ludzi, przyrodniczych i kulturowych kompleksów, inżynierijnego wyposażenia, personelu obsługi i organu zarządzenia, charakteryzujący się całościowością funkcjonalną i terytorialną”. Koncepcja terytorialnego systemu rekreacyjnego zawiera w sobie problematykę lokalizacji w tradycyjnym jej rozumieniu. Czy może być ona punktem wyjścia do sformułowania teorii lokalizacji? Dotychczasowe doświadczenia ze stosowaniem podejścia systemowego w studiach nad rekreacją (A. Krzymowska-Kostrowicka 1980) wskazują, że zasięg eksplanacyjny ujęcia holistycznego jest wyraźnie szerszy aniżeli ten, który uzyskujemy przy powszechnie stosowanym wnioskowaniu indukcyjnym. Stąd odpowiedź na postawione pytanie jest pozytywna.

4. UWAGI KOŃCOWE

Modele zaprezentowane w tym artykule, jak i te przedstawione przez autora we wcześniejszym opracowaniu, ilustrują w jakiejś mierze stan i kierunki badań problematyki lokalizacji w ramach geografii turystyki (rekreacji). Z całą pewnością nie jest to przedstawienie reprezentatywne, biorąc chociażby pod uwagę dostępność do literatury światowej. Stąd też trudno o ogólną ocenę tej dziedziny na tle innych zakresów badań naszej dyscypliny. Niemniej warto wskazać dwie cechy tych studiów. Pierwsza z nich odnosi się do faktu adaptacji przez teoretyków lokalizacji turystycznych idei leżących u podstaw teorii powstałych w naukach pokrewnych. Taki etap w rozwoju badań teoretycznych jest dość znamienne dla nauk młodych, rozwijających się w bezpośrednim sąsiedztwie nauk bliskich sobie przedmiotem i obszarem badań. U podstaw wielu koncepcji i modeli lokalizacyjnych w ramach geografii turystyki można dopatrzeć się idei klasyka lokalizacji L. von

⁷ P. Defert (1966), przypis na s. 137.

Thünera. Podobieństwo tych modeli z modelem L. Thünera należy łączyć z wyraźnymi analogiami w lokalizacji rolnictwa i turystyki. Obydwie formy działalności człowieka wykazują tendencję do lokalizacji rozproszonej, peryferycznej względem centrów popytu oraz polegają na czerpaniu z walorów przede wszystkim środowiska przyrodniczego.

Drugą cechą tych studiów, którą trzeba zaakcentować jest coraz szersze wykorzystywanie dla budowy teorii lokalizacji turystycznych postulatów behawiorystycznych, odnoszących się do sfery przestrzennych zachowań turystycznych (rekreacyjnych).

PIŚMIENNICTWO

- Aldskogius H., 1967, *Vacation house settlement in the Siljan region*, „Geografiska Annaler”, ser. B, vol. 49, s. 65—95.
- Aldskogius H., 1969, *Modeling the evolution of settlement pattern. Two studies of vacation house settlement*, „Geografiska Regionstudier”, nr 6, Uppsala.
- Burby R., J., 1971, *A quantitative analysis of factors influencing residential location in reservoir recreation areas*, „Journal of Leisure Research”, vol. 3, nr 2, s. 69—80.
- Clout H. D., 1974, *The growth of second home ownership. An example of seasonal suburbanization*, [w:] J. H. Johnson, *Suburban Growth*, London 1974, s. 101—127.
- Defert P., 1966, *La localisation touristique, Problèmes théoriques et pratiques*, vol. 7, Publication de AIEST, Berne.
- Geigant F., 1962, *Die Standorte des Fremdenverkehrs*, Schriftenreihe des Deutschen Wirtschaftswissenschaftlichen Institut für Fremdenverkehr, H. 17, München.
- Gieźgała J., 1969, *Turystyka w gospodarce narodowej*, Warszawa.
- Kostrówicki A. S., 1975, *Podejście systemowe w badaniach nad rekreacją*, „Przegląd Geograficzny”, t. 47, z. 2, s. 263—278.
- Krzybowska-Kostrowicka A., 1980, *Terytorialny system rekreacyjny. Analiza struktury i charakteru powiązań*, Prace Geogr. IGPAN nr 138.
- Leszczycki S., 1937, *Współczesne zagadnienia turystyki*, „Komunikaty Studium Turystyki”, z. 2, Kraków.
- Mercer D., 1970, *The geography of leisure, a contemporary growth point*, „Geography”, vol. 55, No. 3, s. 261—273.
- Mitchell L. S., 1967, *An empirical study of urban recreation units. Playgrounds as central places*, Dissert. Abstr., The Ohio University, vol. 28, No. 6.
- Mitchell L. S., 1968, *An evaluation of central place theory in a recreational context. The case of Columbia, South Carolina*, „The Southeastern Geographer”, vol. 8, s. 46—53.
- Preobrażenskij W. S. (współautor), 1975, *Metodические указания по характеристике природных условий рекреационного района*, [w:] *Географические проблемы организации туризма и отдыха*, t. 1, Moskwa.
- Regatz L., 1970, *Vacation housing. A missing component in urban and regional theory*, „Land Economics”, vol. 46, s. 118—126.
- Robert A., 1974, *Reflexions pour une étude théorique de la localisation des rési-*

- dences secondaires, „Annales Littéraires de l'Université de Besançon”, Travaux de Géographie, Paris, s. 165—194.
- Stachowski J., 1974, *Drugie domy*, „Miasto”, nr 12, s. 37—39.
- Stachowski J., 1979, *Studium lokalizacji osadnictwa rekreacyjnego na przykładzie strefy brzegowej jez. Charzykowskiego*, maszynopis, Toruń.
- Stachowski J., 1982, *Modele lokalizacji turystyki*, Acta Univ. N. Copernici, Geografia XVII, Toruń, s. 117—133.
- Stalski M., 1973, *Przestrzenne aspekty zagospodarowania turystycznego*, „Studia KPZK PAN”, t. 41.
- Tombaugh L. W., 1970, *Factors influencing vacation home locations*, „Journal of Leisure Research”, nr 2, s. 54—63.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, Warszawa.
- Wolfe R. J., 1964, *Perspective on outdoor recreation*, Geogr. Review, vol. 54, s. 203—238.
- Wolfe R. J., 1972, *Recreation migration and the central place hierarchy*, „International Geography”, s. 1162—1163.
- Yokeno No., 1968, *La localisation de l'industrie touristique, application de l'analyse de Thünen-Weber*, „Les Cahiers du Tourisme”, sér. C, nr 9.

Dr Jan Stachowski
Zakład Geografii Ekonomicznej
Instytutu Geografii
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w Toruniu
87-100 Toruń
ul. Danielewskiego 6

Wpłynęło:
10 września 1986

RÉSUMÉ

Dans l'élaboration, on a fait la revue synthétique des conceptions et des modèles théoriques de location de l'aménagement touristique, compris comme un complexe des édifices et des installations servant le mouvement touristique, des constructions particulières de ce complexe et du tourisme. On y a omis la présentation des modèles expliquant la localisation du mouvement touristique que l'auteur avait présentés dans une autre publication.

Les conceptions théoriques de la problématique de localisation de l'aménagement touristique sont très rares. La seule que l'auteur pût avoir à sa disposition fut la conception Yokeno expliquant la localisation de „l'industrie touristique” (1968). La conception Yokeno s'appuie sur les principes et les postulats de Thünen et Weber, classiques de la théorie de location. Les édifices et les installations qui concourent à l'industrie touristique sont localisés autour du centre de la demande touristique. Ces zones dépendent des formes du mouvement touristique de ce centre, des formes de la consommation touristique établies par les formes particulières du mouvement et du niveau du revenu touristique du sol. L'hétérogénéité des valeurs touristiques naturelles et la haute attraction de certains lieux permettent de tirer des profits résultant de l'agglomération des investissements touristiques et de l'échelle de ces investissements.

En ce qui concerne les édifices particuliers, c'est la problématique de la locali-

sation des maisons de récréation privées qui a attiré le plus d'attention (il s'agit des résidences secondaires, des maisons de vacances). Le trait caractéristique de la plupart des conceptions expliquant la localisation de ces édifices c'était la concentration d'attention sur les processus et les facteurs des décisions de localisation (H. Aldskogius 1967, 1969, L. W. Tombaugh 1970, R. J. Burby 1971, J. Stachowski 1979 et A. Robert 1974).

Le modèle de Robert se référant aux idées de Thünen et de Yokeno rend possible l'estimation mesurable des profits résultant de la localisation d'une maison en un lieu donné. La deuxième des conceptions plus vastement présentée, celle d'Aldskogius, s'appuie sur la notion, proche du behaviorisme, de l'utilité récréative d'un lieu. L'idée fondamentale de cette conception et de ses semblables est le principe que la localisation des résidences secondaires sur le terrain reflète la disposition récréative de ce terrain. Les facteurs identifiés de l'utilité du terrain pour la récréation exploitant les résidences secondaires sont les facteurs de la localisation de ces édifices.

Les conceptions présentées expliquant la localisation du tourisme (F. Geigant 1962, P. Defert 1966) énoncent les éléments principaux faisant partie de ce phénomène et les dépendances générales qui existent entre eux. L'auteur attire l'attention sur le fait que la problématique de localisation du tourisme est aussi renfermée dans la conception territoriale du système de récréation (W. S. Preobrażenski 1975, A. Krzymowska-Kostrowicka 1980).

Vers la fin de la revue, on a souligné que plusieurs conceptions et modèles ont pour base les principes et les postulats des théories de localisation classiques et avant tout de celle de Thünen. Entre autres cela résulte du fait que l'agriculture, aussi bien que le tourisme, sont ces activités de l'homme qui ont tendance aux localisations périphériques par rapport aux centres de la demande, à la localisation plutôt dispersée et consistent dans le fait de puiser avant tout dans les valeurs du milieu naturel. En plus on a accentué le fait de profiter fréquemment des principes et des postulats se rapportant aux comportements récréatifs proclamés par la géographie de behaviorisme.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

The article contains a synthetic review of theoretical concepts and models of location of touristic development of areas understood as a complex of buildings and facilities serving the tourist traffic, individual projects within this complex, and tourism. There has been omitted presentation of models explaining location of the tourist traffic, which were presented by the author in an earlier publication (J. Stachowski 1982).

Theoretical approaches to problems of location of touristic development are few and far between. The only source available for the author was Yokeno's concept explaining location of the „touristic industry" (1968). This concept is based on assumptions and postulates of Thünen and Weber — classics of location theory. Particular projects and facilities, which taken together compose the touristic industry, are located in concentric zones around the centre of touristic demand. These zones are dependent on forms of the tourist traffic flowing from the centre,

forms of touristic consumption shaped by particular forms of traffic and level of the touristic land rent. Differentiation of touristic and natural attractions, and high attractiveness of certain places create economies flowing from agglomeration of touristic investments and scale of these investments.

Among individual projects, the greatest deal of attention has been devoted to problems connected with location of private summer cottages (second houses, holiday houses). A characteristic feature of most approaches to location of these projects has been focussing of attention on processes and factors of location decisions (H. Aldskogius 1967, 1969, L. W. Tombaugh 1970, R. J. Burby 1971, J. Stachowski 1979, and A. Robert 1974). Robert's model making reference to the ideas to Thünen and Yokeno makes it possible to evaluate quantitatively the economies derived from location of a house in a given place. The second concept discussed in greater detail is that of Aldskogius. It is based on a behavioural concept of recreational value of a place. The main idea of this concept and those similar to it is an assumption that location of the second houses on a given area reflects distribution of recreational usefulness of this area. There have been identified factors determining usefulness of a given area for recreation in connection with erection of the second houses. These are location factors for these projects.

Further on, the author presents concepts explaining location of tourism (F. Geigant 1962, P. Defert 1966). They place emphasis on the main component elements of this phenomenon and general interrelationships between them. The author points out that problems connected with location of tourism can be also found in the concept of the territorial recreational system (W. S. Preobrażenski 1975, A. Krzymowska-Kostrowicka 1980).

In the final part of the review, it has been underlined that the assumptions and postulates of classical location theories, especially those of Thünen's theory lie at the foundations of many concepts and models. This is due, among others, to the fact that both agriculture and tourism belong to these forms of human activity which display trends towards location on peripheries in relation to centres of demand, to rather dispersed location, and their main feature is deriving benefits from opportunities created, first of all, by the natural environment. Moreover, it has been noted that there are often utilized assumptions and postulates referring to recreational behaviours formulated by the behavioural geography.

Translated by Leszek Podbielski